

Türk Turizm Araştırmaları Dergisi

2023, 7(4): 685-699.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1347](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1347)

ISSN: 2587-0890 Dergi web sayfası: <https://www.tutad.org>

ARAşTIRMA MAKALESİ

Apiturizm Araştırmaları: Sistematiik Literatür İncelemesi

Dr. Öğr. Üyesi Nermin AYAZ DÖNMEZ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
Muğla, e-posta: nerminayaz@mu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5537-4267>

Öz

Apiturizm, arı ve arıcılık ürünlerini gözlemlene, deneyimlene, tatma vb. etkinlikleri kapsayan bir turizm türüdür. Apiturizme ilginin artması bilim dünyasının da dikkatini çekmektedir ve bu durum bilim dünyası için güncel bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Dünya ülkeleri arıcılık uygulamaları açısından değerlendirildiğinde Türkiye'nin oldukça avantajlı bir konumda olduğu ve kovan varlığı, bal üretimi ve arıcılık ürünleri açısından dünya sıralamalarında ilkler arasında yer aldığı görülmektedir. Türkiye'de turizm paydaşlarının apiturizm pazarında daha iyi konumlanmasına olanak sağlamak için apiturizm alanındaki planlamaları ve uygulamaları takip etmek ve bu konuların ele alındığı uluslararası bilimsel çalışmaları izlemek ve değerlendirmek bir gerekliliktir. Bu çalışmada, apiturizm konulu uluslararası bilimsel çalışmaların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, odak noktalarını belirlemek, gelinen bilgi birikimini belirli ölçütlere göre tespit ve analiz amaçlanmıştır. Çalışma amaçları doğrultusunda bilimsel çalışmalar, belirlenen kriterlerden geçirilerek kavramsal ve istatistiki açıdan değerlendirilmiştir. Nitel araştırma yöntemi altında sistematiik literatür analizi tekniğiyle gerçekleştirilen çalışmada, ilgili yayınların odak noktaları, yöntemleri, hangi veri tabanlarında buldukları, özetleri, anahtar kelimeleri vb. değerlendirme kriterleri ile incelenmiştir. Bulgular; apiturizmin bilim dünyasının ve turizm dünyasında ilgi uyandırmaya başladığını; son dört yılda yapılan çalışmaların, toplam çalışmaların %62'sini oluşturduğunu; çalışmaların ağırlıklı olarak nitel yöntemlerle gerçekleştirildiğini; çalışmalarda ürün, sağlık, kültür, kalkınma, gastronomi, eğitim, destinasyon yönetimi konularına odaklanıldığını; araştırmacıların ülkeleri sıralamasında Türkiye, Bulgaristan, İspanya'nın ilk sıralarda yer aldığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Apiturizm, Arı turizmi, Kırsal Turizm, Sistematiik Literatür

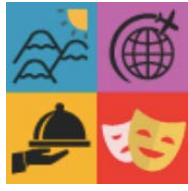
Makale Gönderme Tarihi: 12.09.2023

Makale Kabul Tarihi: 07.12.2023

Önerilen Atıf:

Ayaz Dönmez, N. (2023). Apiturizm Araştırmaları: Sistematiik Literatür İncelemesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 7(4): 685-699.

© 2023 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

Journal of Turkish Tourism Research

2023, 7(4): 685-699.

DOI: [10.26677/TR1010.2023.1347](https://doi.org/10.26677/TR1010.2023.1347)

ISSN: 2587-0890 Journal Homepage: <https://www.tutad.org>

RESEARCH PAPER

Apitourism Researches: A Systematic Literature Review

Assistant Prof. Dr. Nermin AYAZ DÖNMEZ, Muğla Sıtkı Koçman University, Faculty of Tourism, Muğla, e-mail: nerminayaz@mu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5537-4267>

Abstract

Apitourism is a form of tourism that encompasses activities such as observing, experiencing, and tasting honeybees and beekeeping products. The increasing interest in apitourism has also caught the attention of the scientific community, this situation constitutes a current research area for the scientific world. When evaluated in terms of beekeeping practices, Turkey holds a highly advantageous position among world countries. It ranks among the top in terms of hive populations, honey production, and beekeeping product production. To facilitate better positioning of tourism stakeholders in the apitourism market in Turkey, it is necessary to follow the planning and implementation of apitourism and to monitor and evaluate international scientific studies addressing these issues. This study aims to facilitate a comprehensive understanding of international scientific studies on apitourism, determine their focal points, and assess the accumulated knowledge based on specific criteria. In line with the study objectives, scientific studies were evaluated conceptually and statistically after passing through specified criteria. This research, conducted using the systematic literature analysis technique under qualitative research, examined the focal points of relevant publications, their methods, databases in which they were found, abstracts, keywords, and other evaluation criteria. The findings indicate that apitourism is beginning to attract attention in the scientific and tourism worlds, with studies conducted in the last four years constituting 62% of the total studies; it is predominantly qualitative methods that are used in these studies; it was focused on health, culture, development, gastronomy, education, and destination management; the rankings of countries show that Turkey, Bulgaria, and Spain are among the top in terms of research activity in this field.

Keywords: Apitourism, Bee Tourism, Rural Tourism, Systematic Literature.

Received: 12.09.2023

Accepted: 07.12.2023

Suggested Citation:

Ayaz Dönmez, N. (2023). Apitourism Researches: A Systematic Literature Review, *Journal of Turkish Tourism Research*, 7(4): 685-699.

© 2023 Türk Turizm Araştırmaları Dergisi.

GİRİŞ

Kitle turizminin olumsuz etkileri, turistlerin tercihlerindeki değişimler ve bilinç seviyesinin yükselmesi çevreye duyarlı ve sürdürülebilir turizm türlerinin ortaya çıkmasında etkili bir rol oynamıştır (Tatar ve Olay, 2015: 30). Günümüzde, doğa temelli turizme katılım eğilimi tatil tercihlerinde daha fazla yer almaya başlamaktadır. Yeni deneyimler edinme isteği, doğa ve kültürle buluşma arzusu, seyahatlerin motivasyon kaynağı olabilmektedir. Vos (2014: 66) insanların boş zaman değerlendirme biçimlerinin değiştiğini ifade etmektedir. Doğa ile ilgili tatil tercihleri arasında apiturizm de yer almaya başlamıştır.

Son yıllarda kitle turizmine alternatif olarak gelişen, çevreci ve doğa temelli olan turizm türlerine "arı rotaları", "bal turları", "bal rotaları", "apitur", "apirota" seyahat rotaları da eklenmiştir (Ayaz Dönmez ve Helvacıoğlu, 2023: 43). Apiturizm, odak noktasında arı ve insanın olduğu bir turizm türü olarak nitelendirilebilir. Arının, ekosistemdeki hayati önemini anlamakla oluşan bilinç ve merak, bu canlıları doğal ortamında gözlemlemek için motive edebilmektedir. Apiturizm, doğanın kalbindeki arı ve arıcı ile insan merakının buluştuğu seyahat türü şeklinde değerlendirilebilir.

Apiturizmin etimolojik kökeni, Latince *Apis mellifera* yani bal arısı kelimesindeki Api ve turizm kelimelerinin birleşimine dayanmaktadır (Vos, 2014: 67; Jovanovic vd., 2023: 81). Arı üretimi, bal üretimi ve tarımsal ürünlerin tozlaşmasını içeren (Pantoja vd., 2017: 139) arıcılık faaliyetlerini merkezinde bulunduran apiturizm arı kovanı alanlarını, arı müzelerini ve arı yetiştiricilerinin açık alanlarını ziyaret etmeyi içerir. Apiturizmde, geleneksel bir meslek olarak arıcılık, arı ürünleri ve bunların çevresel, tıbbi ve beslenme yönleri keşfedilmektedir (Beigi, 2018: 18). Böylece turistler arıcılıkla ilgili çalışmalarını izleme ve yakından tanıma fırsatı bulur.

Türkiye kovan varlığı ve bal üretimi zenginliği, doğal, tarihi ve kültürel çekiciliklerinin çeşitliliği açısından apiturizm gelişimine uygun olduğu düşünülen bir destinasyondur. Bu turizm türünün gelişimine destek noktasında, dünyadaki apiturizm uygulamalarını takip etmek ve Türkiye'nin apiturizm pazarında daha iyi konumlanmasını sağlamak için bilimsel çalışmaları değerlendirmek ve yeni ürünler ortaya koymak bir gerekliliktir. Bu çalışmada, apiturizm konulu uluslararası bilimsel çalışmaların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, odak noktalarını belirlemek, gelinen bilgi birikimini belirli ölçütlere göre tespit ve analiz amaçlanmıştır.

LİTERATÜR

İnsanların, çevrenin korunmasına ve tarımda tozlayıcıların rolüne daha fazla ilgi duymasıyla bu tür turizm popülerlik kazanmaya başlamıştır. Yerel arıcıları ve arıcılık sektörünü destekleyen bu turizm türü turistler için eğitici ve çevre dostu bir deneyim sağlamaktadır.

Apiturizm ekoturizm, yaratıcı turizm, sürdürülebilir turizm, agroturizm, kırsal turizm gibi çeşitli turizm türleri kapsamında değerlendirilmektedir. Jovanovic'e göre sağlık turizmi, turizmin özel türlerinden ve niş pazarlarından biridir. Apiturizm sağlık turizminin bir alt türü olarak sınıflandırılabilir. Arıcılığın bir dalı olarak apiterapi ya da apitedavi sağlığın korunmasında ve sürdürülmesinde giderek daha fazla aranan bir çözüm haline gelmiş ve bununla birlikte apiturizm de gelişmiştir. Özellikle COVID19 pandemisi, insanların doğaya ve daha sağlıklı bir yaşam tarzına yönelmeye başladığı dönem olarak nitelendirilmektedir. Apiturizmin yenilikçi bir agroturizm şekli, sağlık veya spa turizminin alternatif bir şekli olduğu da söylenebilir (Jovanovic vd., 2023: 81-82).

Günümüzde turistler daha etkileşimli, sıra dışı ve tatmin edici deneyimler aramaktadır. Bu açıdan bakıldığında apiturizm ile yaratıcı turizm arasında bir bağ kurmak mümkündür. Çünkü

yaratıcı turizm kavramı deneyim arayışı ile ilgilidir (Cesur, 2021: 75). Apiturizm, arıcılık faaliyetlerini gözlemlemeyi, deneyimlemeyi kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında apiturizmin yaratıcı turizm kapsamında değerlendirilmesi de mümkündür.

Turistlerin çiftliklerde üretim faaliyetlerine bizzat katıldığı ve üretim sürecini deneyimlediği turizm türü agroturizmdir (Tatar ve Olay, 2015: 30). Ayaz Dönmez (2023: 288) çeşitli ülkelerde apiturizm turlarına katılan turistlerin, arı dansı izleme, arı ürünlerini öğrenme, arılarla temas, bal hasadı, bal mumu yapımı, bal tadımı, koruyucu elbise-ekipman giyme, kovan gözleme, kraliçe-bebek arı gözleme, video sunumu izleme gibi faaliyetlerde bulduklarını ortaya koymuştur. Belirtilen bu faaliyetlere katılmadan ötürü apiturizmin agroturizm kapsamında değerlendirilmesi de mümkündür.

Yenilikçi ya da geleneksel uygulamaları öğrenmek ve gözlemek isteyen arıcıların ya da arıcılığa ilgi duyan kişilerin, bir arıcıdan brifing alması, apiturizmin eğitim turizmi kapsamında değerlendirilmesine engel değildir. Bu örnekler çoğaltıldığında ve en nihayetinde apiturizmin hangi turizm kapsamda değerlendirileceği, ne tür aktiviteler gerçekleştirildiği ile ilgilidir.

Arıların ekosistemdeki yerini ve önemini anlama, arıların çevrede oynadığı büyük rol konusunda bilinçlenme ve tozlaşma ile ekosistemin işleyişine sağladığı katkıyı anlama açısından apiturizm eğitici. Bu yönden apiturizmin eğitim fonksiyonu olduğu belirtilmektedir (Madras-Majewska, Majewski, 2013). Eğitim işlevinin yanında polen, propolis, arı sütü, arı zehri, bal gibi arı ürünlerinin tedavi ve kozmetik amaçlı kullanılması ile sağlık işlevi (Wos, 2014: 68); balın yiyecek ve içeceklerde kullanılmasıyla gastronomi işlevi; kırsal hayatı geliştirme ve arı ürünlerinin katma değerini artırma, yerel ekonominin çeşitlendirilmesi ve istihdam olanaklarının sağlanmasına yardımı ile ekonomi işlevi bulunmaktadır. Schouten vd., (2019: 64) arıcılığın, ormancılık gibi kırsal geçim kaynakları arasında yer aldığını ve geçimi destekleyici bir yönü olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte arı ve arı ürünlerinin istihdam, fırsat sağlama, beslenme, tıbbi uygulamalar, tozlaşma yoluyla tarımsal verimliliğin artırılması açısından fayda sağladığı da belirtilmektedir.

Apiturizm uygulamalarıyla adından söz ettiren Slovenya’da arı evlerinde apiterapi uygulamaları sunulmaktadır. Bununla birlikte Slovenya’da apiturizm alanında arıcılık merkezi kurulmuştur. Merkezin amacı, arıcılık ve turizm ile ilgili faaliyetleri geliştirmek ve aynı zamanda geliştirdikleri “apiturizm mükemmellik sertifikası” ile hizmetlerin kontrolünü sağlamaktır. Apiturizm ve apiterapi uygulayıcılarının bu sertifika ile belirlenen standartta ve kalitede üretim ve hizmet sağlaması amaçlanmıştır (Arih ve Korosec, 2015).

Schouten vd., (2019) kültürel arıcılığın yanında, yabancı bal hasadının da yaygın olduğunu, ağaçlara, uçurumlara yuva yapan arıların kovanlarından, turistlerin bal hasadı yaptıklarını belirtmektedir. Örneğin Nepal’de dev Himalaya bal arısının ürettiği balı hasat edenler 50 mt. yükseklikteki arı kovanlarına tırmanmak durumundadır. Ekoturizmin hızla geliştiği Nepal’de yabancı bal hasadını deneyimlemek için 250-1000 USD arasında ücret ödendiği belirtilmektedir.

Polonya, arıcılık çiftlikleri ve arıcılık müzeleri ile apiturizmde varlık göstermektedir. Strozye’de bulunan Sadecki Bartnik arı kovanları ve 2000 yıldan uzun süredir kullanılan ekipmanlar sergilenirken, restoranında da bal yemekleri sunulmaktadır (Wos ve Bien 2014).

Lemelin (2019: 4) apiturizmin, dünya çapında 70 ten fazla arıcılık müzesini ziyaret etmekten, özel hayvanat bahçesi sergilerini veya tozlayıcı bahçeleri ziyarete, bilim etkinliklerine, arı/bal festivallerine katılmaya, Kamboçya, Trinidad ve Tobago’daki arı safarilere, Şili’deki “La Ruta de la Miel” bal rotalarını keşfetmeye kadar çeşitlilik gösterdiğini ifade etmektedir. Ağırlıklı olarak kırsalda gerçekleştiği bilinen apiturizm, kimi zaman bir metropolün merkezinde bile gerçekleşebilmektedir. Newyok’ta bir binanın çatı katında bulunan Waldorf Astoria's Rooftop

isimli işletme tarafından sağlanan arı kovanlarını gözleme etkinliği bu durma örnek olabilmektedir.

Türkiye, köklü arıcılık geleneği ile arı kolonisi varlığı ve bal üretimi bakımından dünyada çok önemli bir yere sahiptir. Kovan varlığı bakımından 2020 yılı verilerine göre Hindistan (12.203 bin kovan), ve Çin (9.216 bin kovan) den sonra 8.179 bin kovan varlığı ile dünyada 3. sırada yer almaktadır. Bal üretimi açısından 2020 yılında Çin (458.100 ton) ilk sırada yer alırken Türkiye (104.077 ton) ikinci sırada yer almaktadır. Kovan varlığı açısından ilk sırada yer alan Hindistan'ın 62.132 ton bal üretimiyle 8. sırada yer alması, kovan verimliliğinin (kovan başına 5,1 kg) düşük olduğunun göstergesidir. Türkiye kovan verimliliği 12,7 kg iken Çin'in kovan verimliliği 49,7 kg'dır.

Türkiye kuzeyden güneye doğudan batıya çok geniş ve zengin bitki örtüsüne sahiptir. Arıcılık faaliyetlerinin yapılabilmesi için uygun koşulların olduğu Türkiye'de deniz seviyesinde ve yüksek yaylalarda bu faaliyetler sürdürülmektedir. Topografik ve iklim yapısı nedeniyle de oldukça yüksek bir potansiyele sahip Türkiye, bitki çeşitliliği bakımından da çok zengin bir yelpazeye sahip olup, var olan bitkilerin yaklaşık %40'ı endemiktir. Bununla birlikte Türkiye arıcılık faaliyetlerinin temel unsuru olan arıların genetik çeşitliliğine (*A.m. Anatolica*, *A.m. Causica*, *A.m. Carnica*, *A.m. Syriaca* ve *A.m. Meda*) sahiptir. Bal verimi yüksek olan ülkelerde bile bu çeşitliliğe rastlamak güçtür (ordutb.org.tr). Flora zenginliği açısından değerlendirildiğinde Türkiye dünyanın en önemli 12 gen merkezi arasında yer almaktadır. Bal üretiminde arının faydalandığı bitki örtüsünün %75'ine sahiptir. Avrupa kıtasındaki 11.500 çiçekli bitki türünden 3.000'i endemik olmak üzere 9.000'den fazla çiçekli bitki türü Türkiye'dedir (www.tarimorman.gov.tr).

Arılar beslendiği nektar kaynağına göre salgı (çam balı gibi) mono floral denilen tek tür çiçek (kekik, lavanta, kestane, narenciye vb.), çoklu tür çiçek denilen multifloral (yayla balı gibi) üretirler (Baycar vd., 2021: 275). Bal, türleri ile anılmasının yanında, isimlendirilmesi genellikle elde edildiği coğrafi bölgeye göre yapılır (Karadal ve Yıldırım, 2012: 199). Anzer, Marmaris, Van, Zonguldak balı şeklinde üretildiği yöreye göre de adlandırılır. Muğla ilçelerinde üretilen bal ise özellikle Marmaris çam balı, Köyceğiz balı adı altında pazarlanmaktadır.

Türkiye'de bal üretiminin ve kalitesinin artırılması, daha fazla istihdamın sağlanması amacıyla Tarım ve Orman Bakanlığı 2023 yılı itibariyle, 79 ilde 733 adet bal ormanı kurmuştur. Bal ormanları oluşumunda, mevcut ormanların biyolojik çeşitliliğinin artırılması hedeflenmektedir. Her bir bal ormanı kuruluşunu projelendirilerek ihtiyaca yönelik yol, su planlaması da yapılmaktadır. Ormanların ekonomik, ekolojik ve sosyal fonksiyonlarının artırılması, kırsal alan yaşayanlarına istihdam ve ek gelir sağlanmasını hedefleyen bu oluşum ile 2023 yılı sonuna kadar bal ormanı sayısının 790'a çıkarılmasını hedeflemektedir (www.hurriyet.com.tr).

Bal üretimi ile ilgili girişimlerin yanı sıra, arıcılık ile alakalı gastronomi müzeleri apiturizmi zenginleştirmektedir. Bekar vd., (2017: 470) yiyeceklerin tarihçesi, üretim ve hazırlanışı hakkında bilgi almak ve tadım yaparak deneyim kazanmak isteyenlerin gastronomi müzelerini ziyareti tercih ettiğini ifade etmiştir. Özellikle kırsalda konumlanan gastronomi müzeleri yiyeceklerin tarihi, üretim aşamaları ve üretim araç gereçleri ile ilgili bilgi sunmaktadır. Bu noktada gastronomi müzesi kapsamında değerlendirilen bal müzeleri ziyaretçileri kırsala çekerek kalkınmada olumlu etki yaratmaktadır. Bu müzeler Çine Arıcılık Müzesi, Polonezköy Arıcılık Müzesi, Marmaris Balevi, Özel Muğla Arıcılık Müzeleridir.

Türkiye'de apiturizmi geliştirmenin güçlü yönleri bulunduğu düşünülmektedir. Türkiye'de arıcılık faaliyetlerinin genel olarak mikro işletmelerde ve aile işletmelerinde gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde diğer turizm türlerindeki yatırımlara oranla apiturizmin maliyetli yatırım gerektirmediği söylenebilir. Apiturizmin geliştirilmesi, kırsalda

hareketlilik yaratma, yeni iş kolları yaratma ve bir bölgenin kültürünü ve geleneğini tanıtmaya fırsatına yol açabilir. Uzun vadede ise destinasyonun rekabet gücünün iyileştirilmesine ve arıcılık ürünlerinin katma değerinin artırılmasına olanak sağlayabilir.

Sonuç olarak apiturizm, arı ve arıcının merkezde yer aldığı ve doğa ile insanın buluştuğu ve arılar üzerine öğrendiği ve deneyim kazandığı bir turizm türüdür. Apiturizmin hangi turizm türü kapsamında değerlendirileceği, gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgilidir. Dünyada farklı şekillerde apiturizm uygulamaları gerçekleştirilmektedir. Türkiye'nin de önemli bir arıcılık ve arı ürünleri merkezi olması ve dünya sıralamalarında en üst konumlarda yer alması bu turizm türüne olan ilgiyi ve girişimleri arttırmaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi altında sistematik literatür analizi tekniği kullanılmıştır. Sistematik literatür analizi, araştırma konusunu tanımlama ve eleştirel olarak değerlendirmeyi içerir (Snyder, 2019: 334). Etkili ve iyi bir araştırma tekniği olarak yürütülen sistematik literatür analizi, araştırma alanı için sağlam bir temel oluşturur, bilgiyi iletir ve teori geliştirmeyi kolaylaştırır (Webster ve Watson, 2002). Sistematik literatür analizi, henüz araştırılmamış alanları ortaya çıkarmak, teorik çerçeve oluşturmak ve kavramsal modeller geliştirmek için ihtiyaç duyulan bir yöntemdir (Tranfield vd., 2003: 207).

Sistematik literatür analizi, ilgili araştırma konusu ya da alanında var olan literatürdeki bulguları özetleyip, sentezlemeyi amaçlamaktadır. Bibliyometrik analiz ve meta analiz, büyük hacimli bilimsel araştırmaları keşfetmek ve analiz etmek için kullanılırken, sistematik literatür incelemeleri dar ya da özel bir çalışma kapsamı gerektirir. Veri kümesi küçük ve yeterince yönetilebilir olduğunda, sistematik literatür analizi kullanılabilir. Bu anlamda sistematik literatür taramaları sınırlı veya niş araştırma alanlarında kullanılmaktadır (Donthu vd., 2021: 287). Başlangıçta bibliyometrik analiz ile ilerletilmesi planlanan araştırma, apiturizm alanında bilimsel yayınların sayısal olarak az olmasından dolayı, sistematik literatür analizi tekniğine dönüştürülmüştür.

Taramada PRISMA (The Preferred Reporting Items For Systematic Reviews and Meta Analysis) standardı kullanılmıştır. Bu standarda göre izlenen süreç; belirleme, tarama, uygunluk, dahil etme şeklinde ilerlemektedir. PRISMA standardında tarama aşaması ise; tarama sonucu elde edilen yayın sayısı, çift yayınlar çıkarıldıktan sonraki yayın sayısı, taranan ve hariç tutulan yayınların sayısı, uygunluk açısından değerlendirilen tam yayınların sayısı, gerekelendirilerek hariç tutulan yayın sayısı ve senteze dahil edilen yayın sayısı şeklinde bilgi akışı ile ilerlemektedir (Moher vd., 2009: 1009).

Yanlılığı en alt düzeye indirmek amacıyla, iki farklı akademisyen de, araştırmadaki dahil etme ve hariç tutma kriterlerine uygun olarak veri tabanı taraması gerçekleştirmiştir. Sonuçlar karşılaştırılmış ve farklılık görülmemiştir. Tarama sonucunda 21 Mayıs 2023 tarihine kadar veri tabanlarında var olan yayınlar araştırmaya dahil edilmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bilimsel çalışmalar genel olarak bir probleme yanıt arama üzerine kurgulanmaktadır ve yanıt aramanın ilk aşaması konu ile ilgili mevcut durumun tespiti ve analizi ile başlamaktadır. Bu çalışmada, apiturizm konulu uluslararası bilimsel çalışmaların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, odak noktalarını belirlemek, geleneksel bilgi birikimini belirli ölçütlere göre tespit ve analiz amaçlanmıştır.

Bu amaç çerçevesinde çalışmada literatürdeki apiturizm çalışmalarının konuyu ele alış yöntemleri, konuyu tanımlamaları, temel çalışma başlıklarının neler olduğunu ve literatürdeki boşlukları ortaya çıkarmak, yorumlamak ve gelecek çalışmalara fikir vermek hedeflenmiştir. Sistematik literatür analizi ile yürütülen bu çalışmada temel soru “*apiturizm konulu literatürü oluşturan makaleler nasıl bir gelişim izlemiştir?*” şeklinde belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara yanıt aranmıştır;

- Apiturizm konusunda yapılan çalışmaların odak noktası nedir? Çalışmaların ana başlıkları ve amaçları nelerdir? Araştırmacıların ülkeleri nedir? Hangi bilimsel yöntemler kullanılmıştır? Çalışmalar hangi veri tabanlarında taranmıştır? Apiturizm konusunda, literatürde bulunan boşluklar nelerdir? Gelecekteki araştırmalar için ne tür önerilerde bulunulabilir?

Dahil Etme Ölçütleri

Araştırmada dahil etme ölçütleri, arama terimleri ve veri tabanı tarama sürecine uygulanmıştır. Buna göre dahil etme ölçütleri aşağıda sıralanmıştır:

- Arama terimleri konuyla ilişkili olarak “apiturizm”, “apitourism”, “api-turizm”, “api-tourism”, “arı turizmi”, “bal turizmi”, “bee tourism”, “bee-tourism”, “honey tourism” şeklinde belirlenmiştir.
- Taranacak veri tabanlarının belirlenmesinde sosyal bilimler alanında ve hakem incelemesi gerçekleşmiş yayınları içeren veri tabanları tercih edilmiştir. Araştırma kriterlerini karşılayan bilimsel yayınlara TR Dizin, Google Scholar, Web of Science ve Scopus veri tabanları taranarak ulaşılmıştır.
- Bu veri tabanlarında arama terimlerini karşılayan ve hakem sürecinden geçen makaleler araştırmaya dahil edilmiştir.
- Genç bir turizm türü olan apiturizmin bilinirliği henüz yeni ve araştırmaların hacmi henüz küçük olduğundan, literatür tarama alanı daraltılmamış, tarihle ilgili bir kısıt konulmayarak tarama sonucu elde edilen uygun makaleler araştırma kapsamında incelenmiştir.
- Yayın dili açısından bir ayrıma gidilmemiş ve farklı dillerdeki yayınlar araştırmaya dahil edilmiştir.
- Sosyal bilimler alanından olan yayınlar araştırma kapsamında değerlendirilmiştir.

Hariç Tutma Ölçütü

Araştırmada hariç tutma kriterlerinde ise:

- Dahil etme kriterlerindeki tarama sözcüklerinin dışında kalan kelimeler araştırmaya dahil edilmemiştir.
- Akademik alt yapısı ve bilimsel dergilerin yayınlanmasını karakterize eden hakem değerlendirme süreçlerinin ürünü olmayan bilgi ve yapıtlarından oluşan literatür gri literatür olarak adlandırılmaktadır. Konferans tutanakları, konferans posterleri, günlükler, sosyal medya gönderileri gri literatür olarak değerlendirilmektedir (Adams vd., 2017: 434). Tarama sonucunda elde edilen gri literatür çalışmaya dahil edilmemiştir.

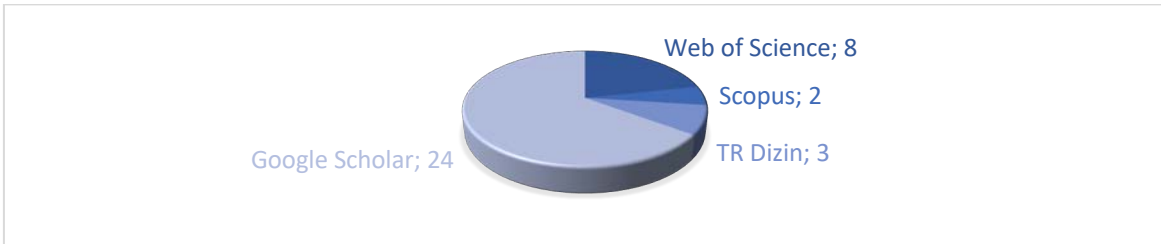
Veri elde etme amacıyla elde edilen tüm bilimsel yayınlar yayın yılı, dili, türü, yayımlandığı dergi, anahtar kelimeleri, yöntemi, amacı vb. ölçütlere göre sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte araştırmanın veri elde etme sürecinde yayınlarda apiturizm tanımları, çalışılan temel konular, çalışmanın amacı, anahtar kelimeler değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu çalışmada TR Dizin, Web of Science, Scopus ve Google Scholar veri tabanlarından elde edilen ve araştırma konusu ile ilgili bilimsel makaleler değerlendirilmiştir. Araştırmaya dahil edilen yayınlarla ilgili seçim süreci Tablo 1’de belirtilmiştir. Makale seçim sürecinde ilgili veri tabanları, ilgili kelimelerle tarandıktan sonra toplamda 68 makaleye ulaşılmıştır. Makalelerin başlıkları incelenerek konu ile ilgili 43 makale ile bir sonraki aşamaya geçilmiştir. Makalelerin özetleri okunarak geriye kalan 37 makalenin araştırma konusuna uygun olduğu anlaşılıp, çalışmaya dahil edilmiştir.

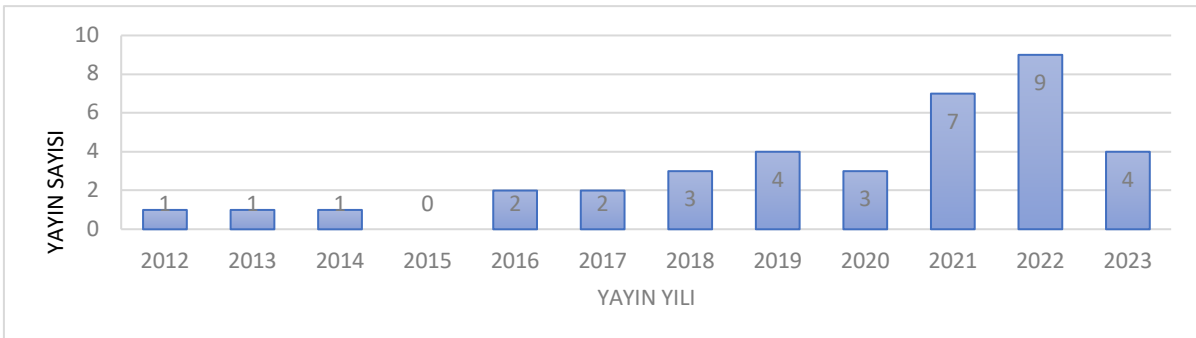
Tablo 1. Makale Seçim Süreci

Veri Tabanlarının Belirlenmesi	Web of Science, Scopus, TR Dizin, Google Scholar
Tarama Terimleri	Apiturizm, Arı Turizmi, Bal Turizmi, Apitourism, Api-Turizm, Api-Tourism, Bee Tourism, Bee-Tourism, Honey Tourism
Veri Tabanlarındaki Uygun Makalelerin Sayısı	TR Dizin: 8 Web of Science: 11 Scopus: 7 Google Scholar: 42 Toplam:68
Dahil Etme, Hariç Tutma Kriterlerinin Uygulanması ve Benzerlerin Elenmesi Sonucunda Makalelerin Sayısı	TR Dizin: 3 Web of Science:8 Scopus :2 Google Scholar:24 Toplam 37 makale araştırmaya dahil edilmiştir

Şekil 1. Veri Tabanlarındaki Makale Dağılımları

Belirtilen veri tabanlarında seçilen yayınların yüzdesi Şekil 1 de sunulmuştur. Buna göre en çok makale Google Scholar (24 ve %65), Web of Science (8 ve %22), TR Dizin (3 ve %8) ve en az makale Scopus (2 ve %5) veri tabanlarında bulunmuştur.

Şekil 2. Makale Sayısının Yıllara Göre Dağılımı

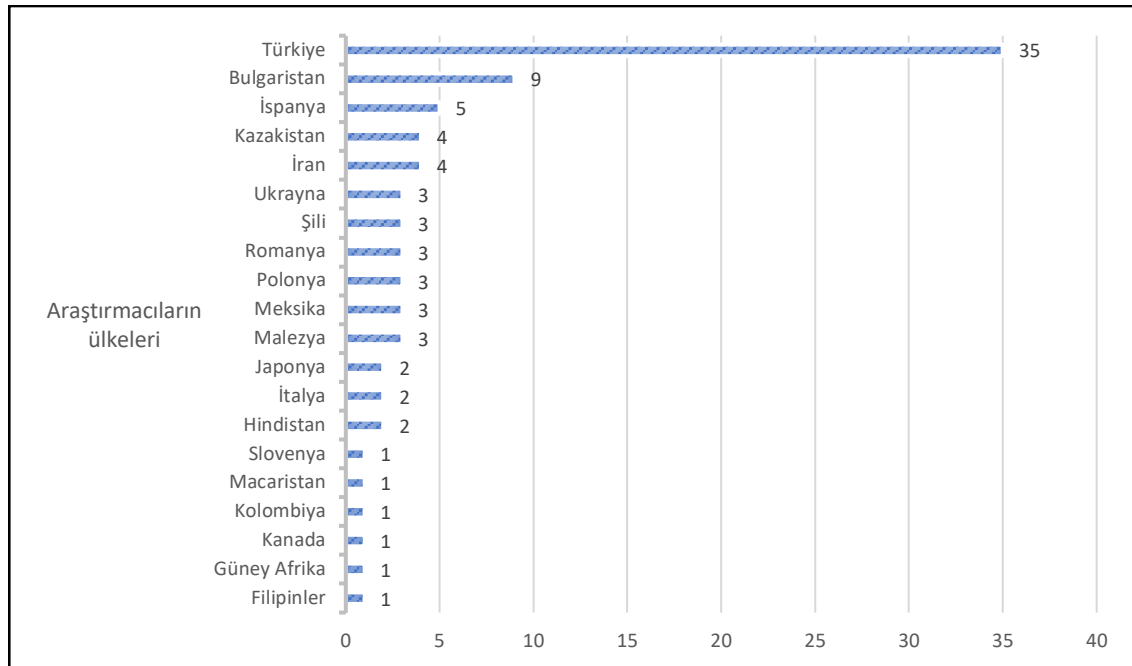
Araştırma kapsamına dahil edilen 37 makale için yıl kriterinde sınırlama uygulanmamıştır. Veri tabanlarında araştırma konusu ile ilgili en eski makale 2012 yılında yayımlanmıştır. 2012-2023 (Mayıs) yılları arasındaki makale sayılarının yıllara göre dağılımı Şekil 2’de gösterildiği gibi gerçekleşmiştir. En erken makalenin yayımlanma tarihinin 2012 yılı olması araştırma konusunun bilim dünyası için çok yeni olmasını; son yıllarda makale sayısında artış olması (son dört yılın makaleleri toplam makalelerin %62’sini oluşturmaktadır) ise apiturizm ile ilgili bilimsel araştırmalara ilginin arttığı ve konuya önem verildiğini göstermektedir. 2023 yılına ait verilerin, yıl henüz tamamlanmadığından eksik olduğunu belirtmek yerinde olacaktır (Şekil 2).

Makalelerin yayımlandığı bilimsel dergilerin sosyal bilimler alanından turizm, ekoturizm, rekreasyon, apiterapi, sorumlu turizm, güncel turizm, ekonomi, çevre, gastronomi, seyahat ve konaklama, mimari, kültür, sürdürülebilirlik, tarım ekonomisi, yönetim, apikültür, arıcılık, balarısı konulu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmalardaki yazar sayıları birden fazla olabildiği gibi, aynı çalışmadaki yazarların çalışmalara farklı ülkelerden de katkı sağladığı görülmektedir. Araştırmacıların konuya katkı sağladıkları ülkeler Şekil 3’te sıralanmıştır. Apiturizm konulu araştırmacıların birçok ülkede olduğu görülmektedir. En fazla araştırmacı sayısı 35 kişi ile Türkiye, 9 kişi ile Bulgaristan, 5 kişi ile İspanya’dadır. En fazla çalışmanın Türkiye’de olmasının sebebi Google Scholar ve TR Dizin’de yapılan arama sonucundan kaynaklıdır. Ülkelerin ulusal dizinleri ve kendi dilleri kullanılarak benzer bir araştırma yapılması durumunda bu sonucun değişebileceği düşünülmektedir.

Dünya bal üretiminde ilk sırada yer alan Çin’in bu sıralamada olmadığı görülmektedir. Bu durumun sebeplerinin ise düşük bir olasılık da olsa Çin bilim insanlarının apiturizm konusunda yayın yapmaması ya da Çince yazı karakterleri ile Latince yazı karakterlerinin farklılığından dolayı, dizinlerde tarama terimlerine göre yapılan aramada Çince makalelerin listelenmemiş olması sayılabilir.

Literatür taramasında Arih ve Korosec (2015: 963) Slovenya’nın apiturizm konusunda öncü bir ülke olduğu belirtilse de bulgularda Slovenya’daki araştırmacı ve yayın sayısının diğer ülkelere kıyasla az olduğu görülmektedir.

Şekil 3. Araştırmacıların Ülkeleri, Sayıları

Araştırma kapsamında değerlendirilen makaleler odaklandığı konu, başlık, yazar, yıl, veri toplama aracı/yöntem, amaç açısından değerlendirilmiştir (Tablo 2) Makalelerde ağırlıklı olarak nitel yöntem kullanılmış olup, veri toplama yöntemleri olarak görüşme, gözlem, ikincil veri, anket araçları kullanılmıştır. Makalelerin amaçları ise genel hatlarıyla özetlenmiştir. Amaçların genel olarak apiturizmin gelişimine yönelik olduğu belirtilebilir.

Makalelerin, ortak odak noktaları değerlendirilmiştir. Bu amaca uygun olarak ürün, sağlık, kültür, kalkınma, gastronomi, eğitim, destinasyon yönetimi konuları altında kategorilendirilmiştir. Ayaz Dönmez ve Helvacıoğlu'nun (2023) araştırmasında yer alan tablo, geliştirilerek Tablo 2'de sunulmuştur. Destinasyonlarda değer yaratarak pozitif etki yaratmayı amaçlayan destinasyon yönetimi kavramı, kategorilerden biridir ve 18 makale bu kategori altında değerlendirilmiştir.

Apiturizm uygulamaları arasında yer alan apiterapi, api masaj, api-inhale, apitedavi, arı ve arıcılık ürünleri kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bir destinasyonda apiturizmin gelişimi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilip arı ürünlerinin tedavi edici özelliği ile de desteklenmelidir. Bu noktada apitedavi yaklaşımlarının doğru bir şekilde uygulanması gerekliliktir. Sağlık kategorisi altında az sayıda çalışma olup, daha yenilikçi çalışmaların apiturizmin gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tablo 2. Araştırma Kapsamında Değerlendirilen Makaleler

Odak Noktası	Başlık, Yazar, Yıl	Veri Toplama Aracı/Yöntemi	Amaç
Ürün Odaklı	Apiturizmin Geliştirilmesi Kapsamında Apirota Oluşturulmasına Yönelik Bir Araştırma: Marmaris Örneği (Ayaz Dönmez, N., Helvacıoğlu, F., 2023)	Görüşme, Gözlem	Marmaris kırsal alanında arıcılık faaliyetleri ile ziyaretçi çekmeyi sağlayacak ve bölgede değer yaratacak apirota önerisi oluşturmak amaçlanmıştır.
	Muğla İlinde Arı Safarının Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme (Çukur, F., Çukur, T., 2022)	SWOT	Muğla'da arı safarının uygulanabilirliğinin çeşitli kriterler açısından değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
	Doğu Karadeniz Bölgesi Apiturizm Potansiyelinin İncelenmesi ve Bir Apirota Önerisi (Arıkan Saltık, I. Tekin, B. Mert, N., 2019)	Derleme	Doğu Karadeniz Bölgesinin apiturizm potansiyeli incelenerek apirota geliştirmek hedeflenmiştir.
Sağlık Odaklı	Sağlık Turizmi Açısından Api Turizmin SWOT Analizi ile Değerlendirilmesi (Suna, B., 2019)	SWOT	Api turizmin Türkiye'deki durumu sağlık turizmi kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
	Apiterapi ve Apiturizmin Kökenleri ve Gelişimi (Suligoj, M., 2021)	Derleme	Slovenya'da apiturizmin gelişimi ve kökenlerini inceleme amaçlanmıştır.
Kültür Odaklı	Apikültür- Turizm İlişkisi (Yonkova, G., Grigorova, Z., Shopova, I., Timareva, S., Gancheva, A., 2016)	Anket	Araştırmanın amacı, Bulgaristan'da arıcılığın gelişimi ve turizmle ilişkisi, mevcut durum, eğilimler ve fırsatlarla ilgili analizler sunmaktır.
	Filipin Apiturizminde Yayınlan Sosyal Yenilikler (Rivera, J.P.P., Alcantara, L.L., Anahata, H., 2020)	Vaka Çalışması	Filipinler'de apiturizmin yayılımını engelleyen faktörleri analiz edilmesi, sürdürülebilir arıcılığın geliştirilmesi için tavsiye oluşturmak amaçlanmıştır.
	Turizmde Arıcılığın Kullanımına Keşifsel Bir Yolculuk (Suna, B., 2020)	Görüşme	Gaziantep'teki arı yetiştiricilerinin arıcılık turizmine bakış açıları ve arıcılık konusunda farkındalık oluşturmak amaçlanmıştır.
	Geçmişten Günümüze Bal Arısı, Api-Turizm ve Arıcılığın İzleri (Topal, E., Adamchuk, L., Negri, I., Kösoğlu, M., Papa, G., Darjan, M.S., Cornea-Cipcigan, M., Margaoan, R., 2021)	Derleme	Arıcılık sektörünün tetiklediği yeni alanları geçmişten günümüze anlamak için kaynak oluşturmak amaçlanmıştır.
	Kültürel, Gastronomik ve Turistik Değer: Muğla'da Arıcılık ve Özel Muğla Arıcılık Müzesi Örneği (Şahin, Ö., Aydın, A., 2021)	Görüşme, Gözlem	Türkiye'deki Gastronomi müzelerinden biri olan Özel Muğla Arıcılık Müzesi'nin nasıl geliştirilebileceği yönelik öneri geliştirme amaçlanmıştır.
	Ziyaretçilerin Arıcılık Müzesi Deneyimleri Üzerine Düşünceler: Ziyaretçi Defteri Notlarının Analizi (Akyürek, S., 2022)	Doküman Analizi, Gözlem	Apiturizm kapsamında arıcılık müzesi ziyaretçilerinin düşüncelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
Kalkınma Odaklı	Arı Turizminin Kırsal Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Marmaris Örneği (Uzun, B., Dalgın, T., Çeken, H., Özer, Ç., 2022)	Görüşme	Apiturizmin Marmaris ilçesinde hayata geçirildiğinde kırsal kalkınmaya olan etkisini değerlendirmek amaçlanmıştır.
	Bir Kalkınma Modeli Olarak Ekoköyler ve Örneği Sürdürülebilir Yerleşimlerde Api-Turizm (Gonzalez-Arnedo, E.A., Izquierdo-Gascon, M., Rubio-Gil, A., 2022)	Anket	İspanya'da arıcılık ve api-turizmi analiz ederek ekoturizmde kullanımını değerlendirmek amaçlanmıştır.
	Sürdürülebilir ve Yenileyici Kırsal Kalkınma Paradigması Olarak Api-Turizm Rotalarına Teorik Yaklaşım (Izquierdo-Gascon, M., Rubio-Gil, A., 2022)	Görüşme Gözlem	İspanya'da apiturizm rotalarının regeneratif doğasını incelemek amaçlanmıştır.
	API Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Olan Etkisinin Değerlendirilmesi (Muğan Ertuğral, S., Toprak, M., Kuran, İ., 2022)	İkincil Veri	Arı turizminin, kırsal turizm açısından bölgesel/yerel kalkınma ile olan ilişkisini incelemek amaçlanmıştır.
Gastronomi Odaklı	Turizmde Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Müzeleri: Marmaris Bal Evi Örneği (Bekar, A., Arman, M.S., Sürücü, Ç., 2017)	Görüşme Gözlem	Gastronomi müzesi olarak faaliyet gösteren Marmaris Bal Evi'nin turizmde çekicilik unsuru olarak kullanılması ve bölgenin turizm faaliyetlerine katkısı incelenmiştir.
	Bolu İlinde Üretilen Arı Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi (Akar Şahingöz, S. İnci, F., 2018)	Görüşme	Bolu'daki arıcılık faaliyetlerinin gastronomi turizmi kapsamında değerlendirilmesi amaçlanmıştır.
	Yerel Ürünlerin Müze Aracılığıyla Turizme Kazandırılması: Siirt Arıcılık Müze Önerisi (Baycar, A., 2022)	İkincil Veri	Siirt'te arıcılık faaliyetlerinin katma değerini arttıracak arıcılık temalı gastronomi müzesi önerisini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Makalelerin İngilizce olan özlery ve anahtar kelimeleri araştırmacı tarafından Türkçeye çevrilerek Maxqda programında kelime bulutu oluşturulmuştur (Şekil 4). Anahtar kelimelerin sıklığına bakıldığında Turizm, Api, Arı, Bal, Arıcılık, Kırsal, Sürdürülebilir, Kalkınma, Yerel, Ekoturizm kelimelerinin sıklığının fazla olduğu görülmektedir. Bununla birlikte rejeneratif, gastronomi, entomoturizm, apirota kelimelerinin de apiturizm ile ilişkilendirildiği görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, apiturizm konulu uluslararası bilimsel çalışmaların kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamak, odak noktalarını belirlemek, geline bilgi birikimini belirli ölçütlere göre tespit ve analiz amaçlanmıştır. Sistematik literatür analizi tekniği ile yapılan bu çalışmada apiturizm alanının henüz yeni gelişim gösteren bir konu olduğunu gözler önüne serilmiştir. Araştırmaların 2012 yılında başlayıp zaman ilerledikçe artış gösterdiği görülmüştür. Son dört yılda yapılan çalışmaların, toplam çalışmaların %62'sini oluşturması da konunun popülerliğinin giderek arttığını istatistiki açıdan desteklemektedir. Araştırmalar ağırlıklı olarak nitel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Araştırmalarda, ürün, sağlık, kültür, kalkınma, gastronomi, eğitim, destinasyon yönetimi konularına odaklanılmıştır. Araştırmacıların konuya katkı sağladıkları ülkeler sıralamasında ilk üç sırada Türkiye, Bulgaristan, İspanya yer almaktadır.

Literatürde Slovenya'nın apiturizm konusunda öncü bir ülke olduğuna dair vurgular mevcuttur. Dünya arıcılık istatistiklerinde, kovan sayısı ya da bal üretimi açısından Slovenya ile ilgili dikkate değer bir veriye ulaşılmamıştır. Bununla birlikte, bilimsel çalışmalarda azdır. Slovenya'nın apiturizm alanında marka destinasyon olma yönündeki çabası, apiterapi merkezleri, arıcılık merkezleri, arıcılıkta mükemmellik sertifikaları, apiturizm alanında sunulan ürün ve hizmette standart sağlamaları önemlidir. Bu durum alanda gelişim sağlayacak destinasyonlar için model olabilecektir.

Türkiye'de ve dünyada gerçekleştirilmiş çalışmaların birçoğu destinasyonların potansiyelini belirlemeye yöneliktir. Suna, (2019) ve Ayaz Dönmez ve Helvacıoğlu (2023) Türkiye'nin güçlü bir apiturizm potansiyeline vurgu yaparken, apiturizm kapsamında sunulan ürünlerin kısıtlı olduğunu belirtmektedir. Apiturizmde mevcut potansiyeli güçlendirmenin, yenilikçi ürün yaratma, değer katma ve markalaşma ile sağlanacağı öngörülmektedir.

Sonuç olarak apiturizm uygulamaları ve çalışmaları dünyanın birçok yerinde gerçekleştirilmektedir. Literatürün sistemli bir biçimde takip edilmesi, bu alandaki gelişmelerin bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Gelecekte gerçekleştirilecek bilimsel çalışmaların bu önerilerden faydalanarak geliştirilmesi önerilmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Türk Turizm Araştırmaları Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

- Adams, R. J. Smart, P. and Huff, A. S. (2017). Shades of Grey: Guidelines for Working with the Grey Literature in Systematic Reviews for Management and Organisational Studies. *International Journal of Management Reviews*, 19, 432-454.
- Akar Şahingöz, S. ve İnci, F. (2018). Bolu İlinde Üretilen Arı Ürünlerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Ek Sayı 1, 519-533.
- Akyürek, S. (2022). Reflections on Visitors Experiences of the Beekeeping Museum: An Analysis of The Guestbook Notes. *European Journal of Tourism Research*, 32(3215), 1-19.
- Alayande, K. A. (2021). The Apitourism Advances in its Research Aspects. *Journal of Apitherapy*, 8(9), 1.
- Aliyeva, Z. N., Baiburiyev, R. M., Lorant, D. D., Shagyrbay, A. S. and Kaliaskarova, Z. K. (2019). Problems and Prospects of Development of Apitourism in Kazakhstan. *Bulletin of the National Academy of Sciences of The Republic of Kazakhstan*, 6(382), 45-53.
- Arıkan Saltık, I., Tekin, B. ve Mert, N. (2019). Doğu Karadeniz Bölgesi Apiturizm (Arıcılık Turizmi) Potansiyelinin İncelenmesi ve Bir Apirota Önerisi. *Euroasian Education Literature Journal, Special Issue*, September, 264-273.
- Arih, K. I. and Korosec, T. A. (2015). Api-Tourism: Transforming Slovenia's Apicultural Traditions into a Unique Travel Experience. Sustainable Development and Planning VII. *WIT Transactions on Ecology and The Environment*, 1,193.
- Ayaz Dönmez, N. ve Helvacıoğlu, F. (2023). Apiturizmin Geliştirilmesi Kapsamında Apirota Oluşturulmasına Yönelik Bir Araştırma: Marmaris Örneği. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 20(1), 41-56.
- Ayaz Dönmez, N. (2023). Turist Perspektifinden Apiturizm: Tripadvisor Örneği. *Balkan 9th International Conference on Social Sciences*. Proceeding Book, 288. October 6 - 8, 2023 – Edirne.
- Baycar, A. (2022). Yerel Ürünlerin Müze Aracılığıyla Turizme Kazandırılması: Siirt Arıcılık Müze Önerisi. *GSI Journals Serie A: Advancements in Tourism, Recreation and Sports Sciences*, 5(2), 242-255.
- Beige, H. (2018). Api-Tourism, Bees Tourism. *Honeybee Science Journal*, 9(16), 12-18.
- Bekar, A., Arman, M. S. ve Sürücü, Ç. (2017). Turizmde Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Müzeleri: Marmaris Bal Evi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2, 468-477.
- Cabanas, R. T., Espinosa, S. A. V. and Hernández, H. V. (2023). El Apiturismo Y Su Potencialidad En Veracruz Apitourism Potential in Veracruz. *ROTUR, Revista De Ocio Y Turismo*, 17(1), 41-56.
- Çukur, F. ve Çukur, T. (2021). Muğla İli Arıcılık Potansiyelinin Apiturizm Açısından Değerlendirilmesi. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 27(2), 113-122.
- Çukur, F. ve Çukur, T. (2022). Muğla İlinde Arı Safarının Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 10(2), 1040-1052.
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D, Pandey, N. and Lim, W. M. (2021). How to Conduct a Bibliometric Analysis: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296.
- Fathi, M. R., Torabi, M. and Saraj, S. R. M. (2022). The Future of Apitourism in Iran Based on Critical Uncertainty Approach and DEMATEL/COPRAS Techniques. *Journal of Tourism Futures*. Ahead of print, 1-18.

- Gascon, M. I. and Rubio-Gil, A. (2022) Theoretical Approach to Api-Tourism Routes as a Paradigm of Sustainable and Regenerative Rural Development. *Journal of Apicultural Research*, 62(4), 751-766.
- Gonzalez-Arnedo, E. A., Izquierdo-Gascon, M. and Rubio-Gil, A. (2022). Ecovillages as a Development Model and The Case of Api Tourism in Sustainable Settlements. *Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 20(5), 1143-1161.
- Grigorova, Z., Timareva, S. and Shopova, I. (2016). Resources for Apitourism in Bulgaria. *Journal of Economic Development, Environment and People*, 5(2), 79-89.
- Jovanovic, S.S., Simicevic, D. and Mihailovic, D. (2023). Apitourism As a Development Opportunity for Health Tourism- A Case Study of Surčin City Municipality. *The First International Conference CASB: Health Tourism and Hospitality*. Belgrade, Serbia, Proceeding Book, 24-25 February, 2023, 81-87.
- Karadal, F. ve Yıldırım, Y. (2012). Balın Kalite Nitelikleri, Beslenme ve Sağlık Açısından Önemi. *Erciyes Üniversitesi Veterinerlik Fakültesi Dergisi*, 9(3) 197-209.
- Kılıç, B. ve Gönenç Güler, E. (2021). Turist Rehberlerinin Arıcılık Turizmine Yönelik Bilgi ve Algı Düzeylerinin Tavsiye Niyetine Etkisi: Türkiye Örneği. *Social Sciences Research Journal*, 10(4), 813-823.
- Koç, B. P. and Özgürel, G. (2023). A Niche Market: Api Therapy and Api Tourism. *International Journal of Tourism and Destination Studies*, 2(1), 1-11.
- Lemelin, R. H. (2019). Entomotourism and the Stingless Bees of Mexico. *Journal of Ecotourism*, 9(2),168-175.
- Madras-Majewska, B. and Majewski, J. (2013). Apitourism as a Form of Educational Tourism. *Research Papers of Wrocław University of Economics*, 304, 144-153.
- Moher, D., Liberati, A., Tetzlaff, J., Altman, D. G. and PRISMA Group. (2009). Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses: The PRISMA Statement. *Journal of Clinical Epidemiology*, 62, 1006-1012.
- Muğan Ertuğral, S., Toprak, M. ve Kuran, İ. (2022). Api Turizmin Bölgesel Kalkınmaya Olan Etkisinin Değerlendirilmesi. *Academic Social Resources Journal*, 7(44), 1829-1836.
- Muhammad, I. I. M., Shaari, M. F. and Zaman, N. Q. (2022). Determining Spatial Typology Through Visitor Perception for Apitourism Facility in Malaysia. *Malaysia Architectural Journal*, 4(3), 22-35.
- Oleynik, V. and Iaromenko, S. (2012). Problems and Prospects of Development of Green Rural Tourism in Ukraine. *Regional Formation and Development Studies*, 1(6), 67-73.
- Ordu Ticaret Borsası, Arıcılık Raporu 2023, www.ordutb.org.tr/aricilik-raporu/ Erişim:15.08.2023
- Pal, S. and Bhattacharya, S. (2023). Apitourism in Agritourism: A Fusion of Greenery, Apiculture & Tourism in The Valley of Jampui Hills of North East India. *Plant Archives*, 23(1), 51-55.
- Pantoja, G. G., Contreras, M., Grimau, C., Montenegro, L. and Ciencia, G. (2017). Determination of Suitable Zones for Apitourism Using Multi-Criteria Evaluation in Geographic Information Systems. *Ciencia an Investigación Agraria*, 44(2), 139-153.
- Rivera, J. P. P., Alcantara, L.L. and Anahata, H. (2020). Diffusing Social Innovations in Philippine Apitourism. *Asia-Pacific Social Science Review*, 20(3), 163–181.

- Schouten, C., Lloyd, D. Ansharyani, I., Salminah, M. Somerville, D. And Stimpson, K. (2019). The Role of Honey Hunting in Supporting Subsistence Livelihoods in Sumbawa, Indonesia. *Geographical Research*, 58(1), 64-76.
- Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339.
- Suligoj, M. (2021). Origins and Development of Apitherapy and Apitourism. *Journal of Apicultural Research*, 60(3), 369-374.
- Suna, B. (2018). Api Turizm'in Türkiye'deki Yeri ve Önemi. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 18(1), 42-51.
- Suna, B. (2019). Sağlık Turizmi Açısından Apiturizmin Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Uludağ Arıcılık Dergisi*, 19(1), 12-18.
- Suna, B. (2020). Turizmde Arıcılığın Kullanımına Keşifsel Bir Yolculuk. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, Nisan, 31(1), 19-30.
- Şahin, Ö. ve Aydın, A. (2021). Kültürel, Gastronomik ve Turistik Değer: Muğla'da Arıcılık ve Özel Muğla Arıcılık Müzesi Örneği. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 459-473.
- Şeker, İ. T. (2020). Sivas İlinin Api-turizm Potansiyelinin İncelenmesi. *Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, 4(5), 364-373.
- Tatar, S. ve Olay, N. (2015). Agro-Turizm Kapsamında Perma Kültür'ün Uygulanabilirliği ve Geliştirilmesi: Belentepe Permakültür Çiftliği Örneği. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(2), 29-34.
- Topal, E., Adamchuk, L., Negri, I., Kösoğlu, M., Papa, G., Darjan, M. S., Cornea-Cipcigan, M. and Margaoan, R. (2021). Traces of Honeybees, Api-Tourism and Beekeeping: From Past to Present. *Sustainability*, 13(11659), 1-21.
- Tranfield, D., Denyer, D. and Smart, P. (2003). Towards A Methodology for Developing Evidence-Informed Management Knowledge by Means of Systematic Review. *British Journal of Management*, 14, 207-222.
- Uzun, B., Dalgın, T., Çeken, H. ve Özer, Ç. (2022). Arı Turizminin Kırsal Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Marmaris Örneği. *Asya Studies*, 6(22), 179-192.
- Vladimirov, K. (2021). Factors for the Development of Bee Tourism. *Izvestia Journal of The Union of Scientists – Varna*, 10(3), 13-20.
- Webster, J. and Watson, R. T. (2002). Analyzing The Past to Prepare for The Future: Writing A Literature Review. *Management Information Systems Quarterly*, 26, 3.
- Wos, B. (2014). Api-tourism in Europe. *Journal of Environmental and Tourism Analyses*, 2(6), 66-74.
- www.hurriyet.com.tr/ekonomi/bal-gibi-yatirim-bakanlik-79-ilde-733-bal-ormani-kurdu-42203615 Erişim:21.08.2023.
- www.tarimorman.gov.tr, 2022. Ürün Raporu Arıcılık.Erişim:21.08.2023.
- Yonkova, G., Grigorova, Z., Shopova, I., Timareva, S. and Gancheva, A. (2016). The Relation Apiculture – Tourism. *New Knowledge Journal of Science*, 5(2), 29-36.